

Barbara Baert

Glava svetoga Ivana Krstitelja na pladnju: pogled smrti

Ovaj se rad bavi specifičnom vrstom prikaza koji zauzima posebno mjesto u ikonologiji smrti. Takozvani *caput Iohannis in disco* ili *Johanneschüssel*, tj. *glava Ivana Krstitelja u zdjeli ili posudi* sjedinjuje nova strujanja u znanosti i teoriji umjetnosti, kao primjerice sve veće zanimanje za prikazima afirmiranih, etnografskih zaštitnika. Usto, *Johanneschüssel* otkriva kompleksno prožimanje likovnog djela i promatrača te zato doprinosi istraživanju svete slike (*Andachtsbild*). Konačno, *Johanneschüssel* propituje odnos medija i sadržaja u fazi ranog modernizma. Sveto pismo i martirologija govore o glavi Ivana Krstitelja koju je poslužila mlada djevojka po Herodovoj naredbi te kako je njegova lubanja bila pronađena tijekom 4. stoljeća. U pismima i zapisima s Istoka od 12. stoljeća nadalje spominje se postojanje ostataka glave. Nakon 1204. i četvrtog križarskoga rata Zapad je bio preplavljen navodnim Ivanovim lubanjama. Kraj srednjega vijeka poznavao je dvanaest njegovih lubanja, od kojih je najpoznatija svakako bila ona iz Amiens.

Johanneschüssel je vrsta prikaza proizašla i iz teksta i iz relikvija. No, on je također i reprezentacija smrti. To nije samo obična smrt, već je to majka svih smrti: odrubljivanje glave zadnjemu od svih proroka, a prvome od svih mučenika. Doista, na temelju kritičkih interpretacija, Ivan je bio predvodnik (*prodromos*) i prvi mučenik. Budući da on pripada i Novome i Starome Zavjetu, u tom posebnom položaju treba tražiti značenje i svrhu njegova pladnja. Ukratko, tijekom križarskih ratova pojavljuje se nova vrsta prikaza koja oponaša glavu svetog Ivana na pladnju. Prve takve prikaze možemo vidjeti i na ključnim kamenovima, pečatima i privjescima. Ovakav je prikaz zasnovan na riječima Herodije, Salomine majke: „Daj mi glavu Ivana Krstitelja ovdje na pladnju“ (*in disco*), iz Matejeva evanđelja 14:8. Od 13. stoljeća nadalje nailazimo na samostalne *Johanneschüssel* prikaze namijenjene štovanju unutar svetoga ili osobnog prostora. Frontalan prikaz ovakvih primjera poziva na gledanje te ukazuje na važne analogije s fenomenom svete slike, *Andachtsbild*. Kako je tijekom kasnoga srednjeg vijeka važnost svetih slika rasla, čini se da su se i *Johanneschüssel* prikazi sve više razvijali u smislu gledanja i suosjećanja s mučnikom. Njegove su poluzatvorene ili zatvorene oči doista putovi koji vode k drugom živom licu, božanskom i nevidljivom ovome svijetu. Ivanov pogled smrti jest otkrivanje prema svetoj viziji. Želim spomenuti i druge načine opažanja, primjerice govor te pogotovo glas. Neki stručnjaci povezuju karakteristično sablasnu ikonografiju glave Ivana Krstitelja na pladnju s otvorenim ustima i vidljivim jezikom s citatom iz Ivanovog evanđelja 1:22-23 *Ego sum vox clamantis in deserto*. Jezik je znak proroka. „Istina prema jeziku“ podsjeća nas na utjecajnu tipologiju između glasa (*vox*) i riječi (*verbum*) koju je Augustin razložio u svojoj 288. propovijedi.

Tijekom 15. st., kada je štovanje *Johanneschüssela* dostignulo vrhunac, tema se također počinje pojavljivati u slikovnom izrazu. Idol postaje ikona; *Johanneschüssel* pretvara se u pravu ikonu (*vera icon*). Specifična varijanta ove razlike u mediju vidljiva je u Italiji, gdje je utjecaj humanističke umjetničke teorije jači negoli iznad Alpa. Tondo Giovannija Bellinija u Gradskom muzeju u Pesaru ne postavlja više glavu na pladanj. Umjesto toga, ona se doima zarobljena u vakuumu. Glava je naslikana „spektakularnim“ *raccourci* načinom, koji pretvara vratnu ranu u sumoran fokus naše pažnje. Nadalje, svojim neuljepšanim odlikama agonije smrti i naglasku na vrat *tondo* je povezan s prikazima Meduze. Metaforički rečeno, *Johanneschüssel* dovodi se u vezu s tipičnim prikazima u koje se ne zadire i čiji je utjecaj na figurativne umjetnosti tolik da može ubiti (Meduza), no također ona žudno nagovještuje period kada slike promiču Boga Stvoritelja. Još uvijek nije dostigao izraz utjelovljenja – vidljivosti – već je odmaknut od sveuništavajućeg lica koje je stoga zabranjeno zakonom – nevidljivosti. Ugasla zjenica oslobođena je smrtonosnog utjecaja figurativnog i u isto je vrijeme prvi živući pogled utjelovljenog lica. Ova nulta točka na pragu, ovaj *Mittelerfunktion*, upravo je mjesto gdje se nalazi *Johanneschüssel*. Na temelju ove funkcije i značenja glava Ivana Krstitelja postoji u svojem *rigor mortis*, no u isto vrijeme obećava novi život u pravoj slici.